

УДК 665.3(477)(045)

Лозовський О.М., к.е.н., доцент кафедри менеджменту та адміністрування

Слободянюк С.В.

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз сучасного стану функціонування олієжирового комплексу України. Окреслено основні проблеми та фактори, що впливають на його розвиток. Визначено заходи для забезпечення подальшого динамічного розвитку олійно-жирової галузі.

Ключові слова: олійно-жирова галузь, насіння соняшника, соняшникова олія, експорт.

Lozovsky O.M., Slobodyanyuk S.V

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF MODERN OILY FATTY INDUSTRIES IN UKRAINE

The modern condition of the operation Ukrainian's oilandfat complex is analysed in the article. The basic problems and factors, which influence on it, are fixed. Determined the measures for providing further dynamic development of the oilandfat industry.

Keywords: oilandfat industry, sunflower seed, sunflower oil, export.

Лозовский А.Н., Слободянюк С.В.

ПРОБЛЕМЫ РОЗВИТТЯ СОВРЕМЕННОЙ МАСЛО-ЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ В УКРАИНЫ

В статье проведен анализ современного функционирования масложирового комплекса Украины. Очертано основные проблемы и факторы, которые влияют на его развитие. Определены меры для обеспечения дальнейшего динамического развития масложировой отрасли.

Ключевые слова: масло-жировая отрасль, семена подсолнечника, подсолнечное масло, экспорт.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Динамічний розвиток олійно-жирової галузі та оптимальне використання її експортного потенціалу є неможливими без ґрунтовного аналізу та узагальнення сучасних тенденцій функціонування вітчизняного ринку рослинних олій, підвищення ефективності виробництва, визначення проблемних питань та розробки заходів щодо їх подолання оскільки олійно-жирова галузь має доволі вагомe значення для розвитку економіки України в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням проблеми формування та функціонування ринку олійно-жирової продукції, забезпечення її динамічного розвитку та подальшого пошуку шляхів підвищення ефективності її функціонування продовжує привертати увагу багатьох дослідників таких, як: Бабенко Л.В., Бронін О.В., Домашенко Ю.В., Карпенко А.В., Митченко О.О., Нікітчин Д.І., Осадчук В.І., Пластун С.І., Побережна А.А., Присяжнюк С.В., Сегеда С.А., Саблук П.Т., Шпичак О.М., Юрчишин В.В. та інші. Проте питання забезпечення поступового розвитку олійно – жирової галузі в сучасних умовах, а також недопущення втрат лідируючого статусу України з експорту соняшникової олії у світі потребують подальшого дослідження.

Цілі статті полягають у визначенні проблемних питань, які постають перед олійно-жировою галуззю на сучасному етапі розвитку та шляхів їх подолання. Досягненню даних цілей сприятиме вирішення наступних завдань:

- аналізу українського ринку насіння соняшника та соняшникової олії;
- визначення головних факторів, що впливають на розвиток галузі та її експортний потенціал;
- окреслення проблем, що постають перед галуззю та визначення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні олійно - жирова галузь є провідною у агропромисловому комплексі України. Вона представляє собою єдиний комплекс, який поєднує виробників насіння та олієжирової промисловості. Передумовою розвитку галузі є її прив'язка до сировини враховуючи те, що олійно - жировий комплекс виробляє різні види продукції: соняшкову олію, маргарин, майонез, гліцерин, мила, миючі засоби тощо.

Ключове місце в олійно-жировій галузі займає виробництво рослинних олій, серед котрих 95% належить виробництву соняшникової олії, яке здебільшого зосереджено на великих спеціалізованих підприємствах - близько 90%, і лише незначна частина виробляється в невеликих олійницях. Основною сировиною для виробництва рослинних олій є соняшник, частка якого становить майже 70% від загального виробництва даної групи культур, на сою припадає лише - 18%, ріпак - 12%.

Найбільшими виробниками насіння соняшника у світі є Аргентина, Росія та Україна. В Україні це виробництво щорічно збільшується, чому сприяє, перш за все, висока його ліквідність. Так, у 2012 році рентабельність виробництва насіння соняшника становила 45,1%. За структурою посівних площ соняшник займає не менше 10% від загального їхнього обсягу, що надає можливість Україні виробляти на сьогоднішній день, чверть насіння соняшника у світі.

Розглянемо динаміку використання насіння соняшнику в Україні, рис. 1.

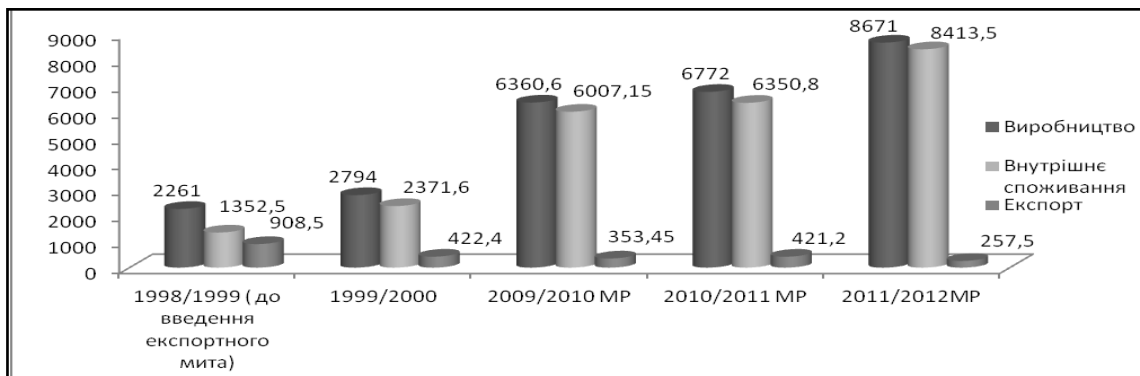

Рис. 1. Виробництво та використання насіння соняшника в Україні, тис.тонн

Дані рис. 1 наглядно свідчать про те, що в Україні протягом останніх років відбулося доволі вагоме зростання виробництва насіння соняшнику. У 2011/2012 маркетинговому році (далі – МР), який тривав з вересня 2011 р. по серпень 2012 р., виробництво насіння соняшнику зросло у 1,3 рази порівняно з 2010/2011 МР та 3,8 раз у порівнянні з 1998/1999 МР, коли власне й було запроваджено вивізне (експортне) мито на насіння. Водночас, його експорт скоротився в 3,5 рази, що призвело до значного зростання переробки в середині країни.

Протягом 2011/2012 МР в Україні вироблено 8671 тис.тонн насіння соняшнику, експортовано - 257,5 тис.тонн, що становить 3% від загального обсягу виробництва. Експорт відбувався переважно до Туреччини та країн ЄС.

За попередніми даними у 2012/2013 МР виробництво насіння соняшника дещо скоротилося у співставленні з попереднім - до 8,5 млн.тонн [8]. Одночасно, слід зауважити, що нарощуванню обсягів виробництва та переробки насіння соняшника в Україні відбулося завдяки введення в дію, з вересня 1999 року, Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур», відповідно до якого було запроваджено мито на насіння соняшнику в розмірі 16% митної вартості товару [1]. Встановлене зазначеним законом мито, починаючи з 2007 року, щорічно зменшувалося на один відсотковий пункт та у 2012 році досягло рівня 10%, що було обумовлено вимогами СОТ, пов'язаними зі вступом України до цієї організації.

Підтвердженням вдалої протекціоністської політики держави є те, що олійно-жирова галузь набула інвестиційної привабливості, а у її розвиток почали надходити значні інвестиції як з боку вітчизняних, так і закордонних інвесторів. За останні 15 років інвестовано понад 1 млрд. дол. США у будівництво 20 заводів з виробництва олії та олійно – жирової продукції, внаслідок чого потужності з переробки олійного насіння в Україні збільшилися з 2,5 млн.тонн у 1998 році до 13,3 млн.тонн у 2013. Лише у 2013 році ввели в експлуатацію два нових олієекстракційних заводи - в Кіровограді та один – у Запоріжжі. Дані заводи є універсальними та можуть здійснювати переробку насіння різних олійних культур: соняшника, сої, ріпаку.

Очевидним є той факт, що нарощування виробничих потужностей загострює проблему забезпеченості їх сировинною базою. У зв'язку з цим, в Україні у 2013 році виробничі потужності з переробки олійних культур завантажені не повністю - лише на 63,9%, оскільки перероблено 8,5 млн. тонн сировини з максимально можливих 13,3 млн. тонн. При цьому, до 2015 року уряд України планує збільшити потужності з переробки олійних культур, за рахунок інвестицій, до 15 млн. тонн насіння на рік.

Підвищення врожайності соняшника в Україні повинно відбуватись як за рахунок більш якісного насіння, так і за рахунок застосування нових прогресивних та економічно-обґрунтованих технологій посівів, що надасть можливість забезпечити олійно-жирову галузь сировиною. Питання використання та розширення посівних площ соняшника вимагає виваженого підходу, оскільки потребує дотримання періодичності вирощування культури на одному й тому самому полі, яка для соняшника становить не більше ніж один раз на сім років. У разі недотримання зазначених норм відбувається виснаження ґрунтів та втрата родючості, що призводить до скорочення врожайності. Таким чином, питання дотриманням сільгоспвиробниками режиму сівозмін потребує посиленого контролю з боку державних органів.

Протягом 2011/2012 МР в Україні вироблено 3,6 млн. тонн соняшникової олії, що на 20% більше, ніж у попередньому та в 7,2 раз більше, ніж у 1998/1999 МР. За попередніми оцінками у 2012/2013 МР виробництво української соняшникової олії зменшилося на 7,9% у співвідношенні з попереднім 2011/2012 МР та склало 3,5 млн. тонн [8].

Найбільшими виробником соняшникової олії в Україні є: компанія «Кернел» з потужностями переробки насіння олійних культур - 2,6 млн. тонн на рік, компанія «Креатив» - 1,1 млн. тонн, компанія «Cargill» - 990 тис.тонн, «Миронівський хлібопродукт» - 930 тис.тонн, Пологівський олієекстракційний завод - 726 тис. тонн, Дніпропетровська компанія «Агрокосм» - 560 тис. тонн, Glencore - 520 тис. тонн. До кінця 2015 року збільшити свої виробничі потужності до 1,29 млн. тонн планує

транснаціональна компанія «Бунге Україна», що планується досягти за рахунок будівництва заводу з виробництва нерафінованої олії.

Разом з тим, внутрішнє споживання соняшникової олії в Україні становить не більше 600 тис. тонн в рік, або 10-15% від загального виробництва, нарощування обсягів її виробництва призводить до зростання експортного потенціалу. Так, починаючи з 2007 року Україна є найбільшим експортером соняшникової олії, її частка в світовому експорті складає 56% [5].

Таблиця 1

Експорт соняшникової олії з 1998/1999 по 2012/2013 МР в Україні

Роки (МР)	Обсяги експорту соняшникової олії, тис.тонн	Зростання до попереднього МР, %
1998/1999	206,1	x
2008/2009	2100	x
2009/2010	2500	119,0
2010/2011	2650	106,0
2011/2012	3260	120,0
2012/2013 (попередні дані)	3156	96,8

Аналіз динаміки соняшникової олії з України за останні п'ятнадцять років (табл. 1) наглядно свідчить про те, що її експорт у 2012/2013 МР зріс у 1,5 рази порівняно з 2008/2009МР та у 15,3 рази у порівнянні до 1998/1999 МР, періоду введення в дію експортного мита. Українську соняшкову олію імпортують понад 90 країн світу: найбільше Індія - 1,1 млн. тонн рік, значні обсяги постачання Україна здійснює у Єгипет - 336,7 тис. тонн на рік, Іран - 233,4 тис. тонн, Алжир - 220,3 тис. тонн, Туреччину - 197,8 тис. тон. У 2011/2012 МР розпочато експорт соняшникової олії до Китаю загальним обсягом 97,1 тис. тонн. Крім того, у 2011/2012 МР з України на зовнішні ринки також було експортовано 51,2 тис. тонн соєвої олії, з котрих найбільшу поставку (68,6% від загального експорту) або 35,1 тис. тонн було здійснено до Польщі. Експорт ріпакової олії становив 5,1 тис. тонн.

Отже, питання пошуку стабільних ринків збуту вітчизняної соняшникової олії та базової сировини набуває особливої актуальності. На нашу думку, українському товаровиробникові необхідно активізувати роботу щодо розширення традиційних ринків збуту та виходу на нові динамічно прогресуючі ринки.

Так, маркетингової привабливості, на наш погляд, заслуговує ринок Китаю, який поступово збільшує власні потужності з переробки рослинної олії. З іншого боку уряд Індії, до якої експортується понад третина української соняшникової олії, робить кроки, спрямовані на поповнення власного бюджету шляхом введення імпортного мита на рослинні олії у розмірі 2,5%, яке, за прогнозами, може підвищитися до 5%. У зв'язку з цим набирає актуальності питання подальшого пошуку стабільних ринків збуту вітчизняної соняшникової олії. Альтернативою ринку Індії для експорту української соняшникової олії, на наш погляд стають країни Близького Сходу та Північної Африки, оскільки у цих країнах потреба в олії постійно зростає.

Економічна діяльність господарюючих суб'єктів завжди пов'язана з виникненням різноманітних ризикових ситуацій, за яких підприємство не отримує запланованого прибутку. Ймовірність виникнення таких ситуацій збільшується за умов нестабільної економіки та світової економічної кризи. Разом з тим, за попередніми оцінками у 2012/2013 МР експорт соняшникової олії знизився у співставленні з минулим роком на 3,2% та склав 3,2 млн. тонн, проте це не заважає Україні залишитися світовим лідером з її експорту [7].

Доволі вагомим стимулом щодо нарощування обсягів виробництва насіння соняшника та його переробки на олію є той фактор, що обсяг світового споживання соняшникової олії постійно зростає. За прогнозами, наведеними в дослідженні OECD-

FAO Agricultural Outlook 2010-2019, до 2019 року очікується зростання світового споживання рослинних олій на 30% або 42 млн. тонн, а світовий імпорт - на 34% або на 20 млн. тонн [5], що свідчить про перспективність даного ринку та визначає орієнтири для виробництва рослинних олій в Україні.

Зростання попиту на рослинні олії в світі обумовлено збільшенням чисельності населення, яке відбувається за рахунок країн, що розвиваються, де олія використовується у якості дешевого висококалорійного продукту харчування людей, а шрот - як добавка для годівлі тварин. Крім того, у розвинених країнах населення переорієнтовується із споживання тваринних жирів на рослинні.

Прогнозні оцінки нарощування обсягів світового споживання соняшникової олії, а також цін на неї, відкриває перед Україною гарні перспективи подальшого збільшення експортної виручки від реалізації.

Проте, слід враховувати той факт, що внаслідок взаємозалежності та взаємозамінності олійних культур, ціни на соняшнику олію у світі залежать від обсягів пропозицій та цін на інші олійні культури. Існує також зв'язок олійних культур з ринком зернових, який полягає в тому, що й олійні, й зернові культури використовуються в тваринництві; з ринком енергоресурсів, тобто використання олійних культур як сировини для виробництва біопалива. Незважаючи на те, що соняшникова олія не використовується, як базова речовина, у виробництві біопалива, зростання цін на енергоносії стимулює зростання цін на соняшникову олію. Крім того, прискорення розвитку біодизельної промисловості стимулюватиме збільшення обсягів виробництва ріпакової та соєвої олії, а завдяки взаємозамінності олій виникає потреба і в збільшенні обсягів виробництва соняшникової олії, що повинно стати додатковим стимулом подальшого розвитку олійно - жирової галузі.

Водночас, в Україні, навіть за наявності значних потужностей з переробки соняшникової олії, можливі певні труднощі у нарощуванні обсягів її виробництва, які полягають у недостатній сировинній базі для розвитку галузі, тобто набуває загострення проблема подальшого сировинного забезпечення олієпереробних заводів.

Також, неабияке значення для динамічного розвитку галузі має й існування стабільних експортних ринків. Зважаючи на вже існуючі ринки збуту, необхідно враховувати можливі зміни економічної політики держав-експортерів української соняшникової олії. Тому, пошук нових та більш вигідних для України ринків збуту повинен стати першочерговим завданням уряду України, експортерів та виробників продукції.

Отже, для забезпечення перспективного розвитку олійно - жирової галузі України та збереження її провідного місця на світовому ринку, на наш погляд, необхідно, по - перше, провести реструктуризацію сировинної та виробничо - технічної бази галузі, оскільки високий рівень морального і матеріального зносу обладнання олійно - жирових підприємств вимагає розробки комплексних інноваційно - інвестиційних проектів щодо їх модернізації.

По - друге, запровадити державне регулювання ринку олійно - жирової продукції з одночасним збереженням і розширенням її експорту за кордон. Уряду України слід вжити невідкладних заходів посилення протекціоністської політики відносно виробництва насіння олійних культур.

По - третє, посилити державний контроль за дотриманням аграріями режиму сівозмін олійних культур та забезпечити динамічне поєднання економічних інтересів товаровиробників, переробників та експортерів.

По - четверте, значні переробні потужності олійно - жирових підприємств потребують вирішення завдання стабільного та максимального їх завантаження сировиною, оскільки це визначає ефективність використання обладнання та ресурсів. З цією метою, вважаємо за доцільне, завантажувати існуючі виробничі потужності галузі за рахунок насіння сої і ріпаку та не допустити скасування вивізного експортного мита на насіння соняшника, а також підняти питання про його введення на насіння інших олійних культур.

По - п'яте, активізувати роботу по виходу на зовнішні ринки з продуктами переробки соняшникової олії - маргарином, майонезом тощо.

Необхідно, також, звернути увагу і на проблему управління якістю олійно - жирової продукції, яка посилюється відсутністю обґрунтованої економічної концепції розвитку вітчизняного продовольчого ринку, деградацією виробничого потенціалу, деструктивним характером податкової політики. Посилення контролю якості, відповідності продукції вітчизняним та світовим стандартам надасть можливість вітчизняним товаровиробникам зміцнити власні позиції на міжнародних ринках.

В умовах низької забезпеченості обіговими коштами підвищенню ефективності функціонування олійно - жирової галузі сприяла б розробка механізму виділення додаткових дотацій держави та пільгового кредитування галузі, а також своєчасне повернення ПДВ експортерам олії.

Результатами реалізації запропонованих заходів, на наш погляд, стане збалансування сировинних ресурсів і виробничих потужностей підприємств олійно - жирової галузі України, що сприятиме її подальшому розширеному відтворенню.

Висновки. Отже, олійний ринок України, на сьогоднішній день, є одним з найперспективніших секторів аграрного виробництва. Олійна продукція користується зростаючим попитом, як на внутрішньому так і на світовому ринках, де Україна займає лідируючі позиції. З метою забезпечення сталого, перспективного розвитку олійно - жирової галузі України вважаємо за необхідне провести реструктуризацію сировинної та технічної бази галузі, запровадити державне регулювання ринку олійно - жирової продукції, активізувати роботу по зміцненню та розширенню власних позицій на світових ринках.

Основою забезпечення ефективного розвитку галузі повинна стати реструктуризація підприємств, систем управління, збалансування сировинних та виробничих потужностей, врегулювання фінансових питань. Разом взяті фактори сприятимуть розширеному відтворенню олійно - жирової промисловості України.

Список використаних джерел:

1. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур : Закон України (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-14.
2. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівознах в різних природно-сільськогосподарських регіонах : Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-p.
3. Калінчик М.В. Олієжировий підкомплекс України : проблеми, аналіз, оптимізація / М. В. Калінчик, М. М. Ільчук, А. Д. Герасименко. – К. : Нічлава, 2006. – 92 с.
4. Кузьмінська Н. Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України / Н. Л. Кузьмінська // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 161 – 165.
5. Офіційний сайт асоціації «Укроліяпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua>.
6. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / [Шпичак О. М., Боднар О. В., Кобута І. В. та ін.] ; за ред. О. М. Шпичака. – К. : Нічлава, 2009. – 406 с.
7. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції : монографія / Б. К. Супіханов – К.: ННЦ ІАЕ, 2009 – С. 519.
8. Україна у цьому році залишиться світовим лідером з експорту соняшникової олії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aaa.com.ua/page0/mnews/7432.html>.
9. Фаїзов А.В. Проблеми та перспективи розвитку сировинної бази переробних підприємств оліє – жирового комплексу / А. В. Фаїзов // Вісник соціально-економічних досліджень. – № 36. – 2010. – С.182 – 186.

Рецензент Ткачук О.М.